

daki Cehrâ vahasıdır. Ülkede devamlı su sağlayan kaynaklar ve sürekli akan akarsular yoktur. Bu sebeple önceleri çoğu hafifçe tuzlu kuyulardan sağlanan veya gemilerle Basra'dan getirilen içme suyu günümüzde yüksek kapasiteli arıtma tesisleriyle denizden temin edilmektedir (günde 536.000 m³).

XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar dünyanın en tenha ve en fakir ülkelerinden biri olan Küveyt, petrol yataklarının bulunması ve petrol ihracatının başlamasıyla yükselen refah düzeyine paralel biçimde hızla değişmiş, 1910 yılının 35.000 civarındaki nüfusu 1939'da 75.000'e, 1957'de 206.000'e, 1970'te 739.000'e, 1980'de 1.358.000'e, 1990'da 2.142.000'e ulaşmıştır. Körfez Savaşı öncesinde görülen bu olağan üstü hızlı nüfus artışındaki en büyük etken dış göçlerdir. Meselâ 1990 yılında nüfusun 1.316.000 kadarını sayısal önemlerine göre Filistin, Ürdün, Mısır, Irak, Suriye, Hindistan, Lübnan, Pakistan ve Suudi Arabistan'dan gelenler meydana getiriyordu ve bunların toplam nüfustaki oranı 1957'de % 45 iken 1990 yılında % 61'i aşmıştı. Bununla birlikte asıl Küveytliler arasındaki nüfus artış oranı da yüksektir (binde 38 dolayında). Günümüzde zengin Küveyt Devleti'nin sağladığı çeşitli sosyal, siyasal ve malî hak ve yardımlardan ancak Küveyt doğumlularla 1920'den beri Küveyt'te ikamet edenler faydalanabilmektedir.

1930'dan itibaren inci avcılığı başlıca müşteri olan Avrupa ülkelerinin yaşadığı ekonomik buhran, Japonya'nın rekabeti ve daha sonra petrol yataklarının bulunması sebepleriyle önemini kaybetti. İlk petrol arama ve üretme imtiyazı 1934'te Anglo-Amerikan Kuwait Oil Co. şirketine verilmiş, iki yıl sonra bulunan petrolün 1946 yılından itibaren ihracına başlanmıştır. Petrol ihracatı bazı yıllarda meydana gelen değişmelere rağmen ülkenin en büyük gelir kaynağını oluşturmaya devam etmektedir (yılıda ortalama 35-40 milyar dolar). Ülkenin petrol yatakları çok zengindir; bilinen rezervin 13 milyar ton dolayında olduğu sanılmaktadır ki bu miktar dünya petrol rezervinin % 9'una eşittir. Bu büyük kaynak sayesinde Küveyt, kişi başına yılda 15-20.000 dolar civarındaki millî geliriyle dünyanın en zengin ülkeleri arasında yer alır. Başlıca sanayi dalları da petrol ve petrokimya üzerine olup en önemli ihraç maddeleri ham ve işlenmiş petrol ile petrol ürünleridir. 1988 yılında 1.997 milyon Küveyt dinarı (1 Küveyt dinarı yaklaşık = 3,3 dolar) tuta-

rındaki ihracatın 1.783 milyon dinarı (yaklaşık % 90'ı) başta Japonya olmak üzere Hollanda, İtalya, Tayvan ve Pakistan gibi ülkelere satılan petrol ve petrol ürünlerinden sağlanmıştı. Aynı yılda ithalatın değeri 1.492 milyon dinar ve ithalat yapılan başlıca ülkeler de Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İngiltere ile İtalya idi.

Bugün Küveyt bir refah devletidir ve petrolden elde edilen gelirin bir kısmı ile vatandaşlarına her alanda destek sağlar. Muhtaçlara para yardımı, konut temini, ücretsiz sağlık hizmetleri, parasız öğretim, öğrencilere karşılıksız eğitim bursu, kitap ve barınacak yer sağlanması bu desteğin kapsamındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

P. Bonnenfant, *La péninsule arabique d'aujourd'hui*, Paris 1982; W. B. Fisher, "Kuwait; Physical and Social Geography", *The Middle East and North Africa* 1993, London 1993, s. 587; D.-M. Frey, *Quid*, Paris 1993; E. Epstein, "Kuwait", *As.Af.*, XXV (1938), s. 595-603; R. M. Burrel, "al-Kuwayt", *El²* (İng.), V, 572-573; *EBr.*, X, 547-549.

SİRRİ ERİNÇ

II. TARİH

Küveyt'in bulunduğu bölgedeki iskân tarihi eski çağlara kadar iner. Özellikle liman girişinde yer alan Feyleke adasında yapılan arkeolojik kazılarda bazı yerleşme izlerine rastlanmıştır. Bununla birlikte Küveyt şehrinin ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda buranın Kuzey Arabistan'dan gelen Utûb kabilesi tarafından XVIII. yüzyılın başlarında kurulduğu belirtilir.

Tarihi kayıtlara göre Sâsânîler zamanında Arap akınlarına karşı Fırat nehri üzerindeki Hit'ten itibaren kazdırılan büyük hendek Küveyt körfezinin kuzey kıyılarına kadar uzanmaktaydı. 12 (633) yılında Hâlid b. Velîd'in Sâsânî kuvvetlerini bu yörede bozguna uğrattığı bilinmektedir. Bölgenin tarihiyle ilgili bilgiler özellikle XVI. yüzyıldan itibaren fazlalaşır. Bu yüzyılın başlarında Basra körfezinin artan ticarî önemi dolayısıyla Hindistan'a ulaşmış olan Portekizliler'in buraya gelip bir üs kurdıkları, Küveyt adının da buradaki kaleye nisbetle "küçük kale" anlamına geldiği üzerinde durulur. 1545 yılından itibaren Basra'yı tam olarak kontrolü altına alan Osmanlılar bu bölgeye de hâkim oldular ve burayı Basra beylerbeyliği sınırları içerisine kattılar. Osmanlı idaresi altında ilk dönemlerde bölgenin durumu hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Ancak XVIII. yüzyılda bir liman şehri olarak or-

taya çıkışından itibaren bir kaza merkezi haline gelmiş olduğu söylenebilir. XVII. yüzyıl sonlarında bölgeye yerleştirilen Uneyze urbanının bir kolu olan Utûb kabilesinin şeyhleri buraya idareci olarak tayin edildi. Zamanla Utûb kabilesinin üç kolundan Âl-i Sabâh ön plana çıktı ve XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren kaymakamlar bu kabilenin şeyhlerinden tayin edilmeye başlandı, diğer iki kol ise Küveyt'i terketti.

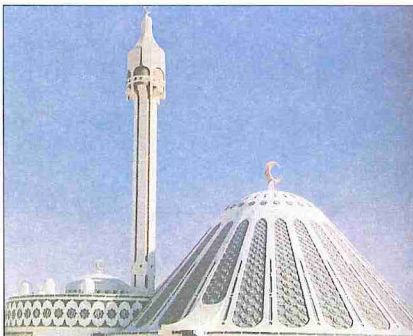
Küveyt'in bir liman şehri olarak hızlı gelişmesine 1760'lardan sonra buraya gelen seyyah Carsten Niebuhr da işaret eder. Ona göre şehirde 10.000 kişi yaşıyordu, bu nüfus yaz aylarında sıcaklar yüzünden 3000'e kadar iniyordu. Limanda 800 kadar tekne vardı, halk balıkçılık ve inci toplayıcılığı ile geçiniyordu. Basra'nın İran işgali altına girmesi (1776-1779) Hint ticaretini Küveyt'e kaydırды. Bu sayede liman oldukça hareketlendi ve şehir de büyüdü; Halep'ten ve Akdeniz limanlarından körfeze ulaşan yol üzerinde önemli bir ticaret merkezi haline geldi. 1793'te İngilizler, Basra'daki Osmanlı idarecileriyle olan problem yüzünden ticarî merkezlerini 1795'e kadar Küveyt'e taşıdılar. Fakat buranın stratejik önemini koruyarak Küveyt üzerindeki ilgilerini sürdürdüler. İngiltere, XVIII. yüzyılda Arabistan'da ortaya çıkan Suûdî ayaklanmasına karşı Küveyt'i koruma bahanesiyle Basra'daki siyasî memurunu da buraya nakletti (1820). Küveyt halkı bu memuru Küveyt'ten çıkarmaya çalıştı. İngiltere de memurunu Küveyt Limanı girişindeki Feyleke adasına yerleştirerek (1821) bölgeyi yakından izlemeye başladı. Osmanlı Devleti batıda başka meselelerle uğraştığından Küveyt kaymakamı olan şeyhler İngiltere'den çekinerek Osmanlı yönetiminden uzaklaştılar. Fakat Küveyt XIX. yüzyıl başlarında zaman zaman sarsıntılı dönemler geçirdi. 1831'de burada sadece 4000 kişi yaşıyordu. XIX. yüzyılın ikinci yarısında durum değişti. Midhat Paşa'nın Bağdat valiliğine getirilmesi üzerine (1869) Küveyt'in Osmanlı Devleti ile olan bağları güçlendi. Küveyt Kaymakamı Şeyh Abdullah es-Sabâh, Necid seferine çıkan Midhat Paşa'yı Fav adasında karşılayarak ona destek verdi. Şeyh Sabâh seksen gemiden oluşan bir filo ile denizden, kardeşi Mübârek de kalabalık bir ordu ile karadan Midhat Paşa'nın yanında sefere katıldı. Şeyh Abdullah'ın yerine geçen Şeyh Muhammed es-Sabâh, Osmanlı Devleti'ne bağlılığını sürdürürken bir suikast sonucu öldürüldü (1896). Bunun üzerine

aile fertleri arasında mücadele başladı. Bâbîâli, aile içindeki mücadelenin yatışmasını bekleyerek suikastın tertipleyicisi olduğu öne sürülen Mübârek'in kaymakamlığını hemen onaylamadı. Fakat tarafların İngiltere'den yardım istemeleri üzerine irsiyet kavgalarının Küveyt'te meydana getireceği tehlikeyi sezerek Mübârek'in kaymakamlığını tasdik etti (1897). Bölgede zengin petrol yataklarının keşfedildiği ve emperyalist güçlerin dikkatlerinin Ortadoğu'ya çevrildiği bir sırada Mübârek es-Sabâh iki defa İngiltere'ye himaye teklifinde bulundursa da İngiliz hükümeti bunu kabul etmedi. Fakat Ruslar'ın Osmanlı yönetiminden Küveyt Limanı girişinde bir kömür deposu kurma imtiyazı aldıkları ve Küveyt'e kadar uzanacak olan Bağdat demiryolu imtiyazının Almanya'ya verildiği yönündeki haberler üzerine Hindistan genel valisi Lord Curzon yüzbaşı Mead'i Küveyt'e göndererek Mübârek es-Sabâh ile gizli bir antlaşma yaptı (23 Ocak 1899). Antlaşmaya göre şeyh ve vârisleri İngiltere'nin izni olmadan başka bir devletin temsilcisini kabul etmeyecekti. İngiltere de şeyhe 15.000 rupi (yaklaşık 1000 sterlin) tahsisat bağlayacaktı. İngiltere, şeyhin istediği yazılı garantiyi vermemekle birlikte ondan topraklarının bir kısmını İngiltere'ye kiraladığına dair imzalı bir belge almayı başardı. Durumdan şüphelenen Osmanlı merkezî idaresi Basra liman memurunu Küveyt'e gönderdi. Memurun şeyh tarafından kabul edilmemesi şüpheleri artırdı. II. Abdülhamid, Basra nakîbüleşraf kaymakamı Receb Efendi'yi Küveyt'e yolayarak gerçek durumu öğrenmek istedi (Ocak 1900). Mübârek es-Sabâh, İngiltere ile yaptığı gizli antlaşmayı inkâr etti. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildi-

ren imzalı bir belgeyi de padişaha iletmek üzere Receb Efendi'ye verdi. Bu sırada Küveyt'i ziyaret eden Rusya'nın Bağdat konsolosunu bir Osmanlı memuru sıfatıyla karşıladı. Bu bağlılığından dolayı Mübârek es-Sabâh'a ikinci Mecîdî nişanı verildi ve mîr-i mîrânlık rütbesiyle paşa yapıldı (20 Mayıs 1900). Padişahın ilgisi karşısında Mübârek es-Sabâh, Küveyt'te kendi parasıyla yaptırdığı camiye onun adını verdi. Ayrıca bağlı olduğu Basra vilâyetini ziyaret ederek (17-24 Kasım 1900) Küveyt'e hiçbir yabancı devleti sokmaya-çağına ve Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacağına dair Vali Muhsin Paşa'ya söz verdi. Mübârek es-Sabâh bu sözüne rağmen İngiltere ile imzaladığı gizli antlaşmaya uygun davrandı. Padişahın izniyle Küveyt'e giden Bağdat Demiryolu Şirketi'nden bir heyeti kabul etmedi. İngilizler'in destek ve kışkırtmalarıyla Necid emîrine karşı-vaş açtı (Ocak 1901). Basra Valisi Muhsin Paşa durumu öğrenmek için Küveyt'i ziyaret etti (19 Mayıs 1901) ve şeyh tarafından samimi bir şekilde karşılandı. İngilizler'in Küveyt'te bir himaye sistemi oluşturma çabaları Rusya, Fransa ve Almanya'nın da tepkisine yol açtı. İngiltere ise bu devletlere statükoyu korumaktan başka bir amacının olmadığını bildirdi. Fakat 4000 asker ve mühimmat yüklü Zuhaf adlı Türk gemisinin Küveyt Limanı'na girdiği sırada limandaki İngiliz gemisinin kaptanının ziyaret maksadıyla geldiği Türk gemisi kaptanına Küveyt'in İngiltere'nin himayesinde olduğunu söyleyerek tehditlerde bulunması (24 Ağustos 1901) tartışmaları yeniden başlattı. İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi, İngiliz çıkarlarının korunması konusunda Küveyt kaymakamıyla antlaşma yaptıklarını açıkladı. Türk hükümetinin bunun devletler hukukuna aykırı olduğunu hatırlatması üzerine amaçlarının statükoyu korumak olduğunu söyledi. Nihayet karşılıklı verilen notalarla iki devlet arasında Küveyt'te statükonun korunması konusunda antlaşma sağlandı (11 Eylül 1901). Buna göre İngiltere Küveyt'i işgal etmeyecek veya himayesine almayacaktı. Osmanlı Devleti de buraya asker göndermeyecekti. İngiltere'nin bu antlaşmaya dayanarak Küveyt'e yerleşmesinden korkan padişah, hem İngiltere'nin asıl maksadını anlamak hem de Küveyt'te egemenlik haklarının hâlâ sürdüğünü göstermek için Basra nakîbüleşrafı ile vilâyetten resmî bir memurun Küveyt'e gönderilmesine karar verdi. Osmanlı heyetinin Küveyt'e gelişi İngiltere tarafından antlaşmaya aykırı bulundu.

Osmanlı hükümeti de kendi egemenlik haklarının değişmediğini belirtti. Ancak İngilizler çeşitli bahanelerle Küveyt'e silâh yağmayı sürdürdü. Lord Curzon, Küveyt'i ziyaret ettikten sonra (Kasım 1903) Hindistan ordusunda çalışan Notis'i Küveyt'e konsolos olarak gönderdi (Ağustos 1904). Bâbîâli'nin itirazı üzerine İngiltere bunun konsolos değil siyasi memur olduğunu bildirdi. Maaş ve ikramiye adıyla Mübârek es-Sabâh'a 100.000 rupi ile gıda yardımında bulunan siyasi memur için bir bina tahsis edildi ve kapısına da İngiliz bayrağı çekildi. Bölgede çalışan İngilizler'i koordine eden bu memur Küveyt'in idarî işlerine de müdahale ediyordu. İngilizler, zengin petrol yataklarının bulunduğu yerleri işaretleyerek Küveyt'in sınırlarını tesbit etmeye başladılar. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin ardından İngiltere Küveyt konusunda daha rahat hareket etme fırsatı buldu. Sadrazam Hakkı Paşa, Bağdat demiryolu finansmanı konusunda İngiliz sermayesine karşı duyulan endişenin Küveyt meselesinden kaynaklandığını belirterek demiryolunun Bağdat'tan sonraki kısmının Küveyt meselesiyle birlikte ele alınıp halledilmesini teklif etti (29 Aralık 1910). İngiliz Hariciye Nâzırı Edward Grey, parlamentoda yaptığı bir konuşmada Küveyt şeyhiyle antlaşma yaptıklarını ve şeyhi koruma görevini üstlendiklerini açıkladı (8 Mart 1911). Müzakere konularını Bağdat demiryolu, Basra körfezi ve Osmanlı gümrüklerinin artırılması olmak üzere üç grupta toplayan Edward Grey, Küveyt konusunda şeyh ile imzaladıkları antlaşmaların tanınması halinde Osmanlı Devleti'nin Küveyt üzerindeki egemenlik haklarını ve şeyhin bir Türk kaymakamı sayılmasını kabul edeceklerini bildirdi (29 Temmuz 1911). İç ve

Fâtıma Camii – Küveyt

Bedriye Camii – Küveyt

dış olayların yoğun baskısından ancak İngiltere'nin desteğiyle kurtulmanın mümkün olduğuna inanan İttihatçılar, İngiliz tekliflerini olumlu bularak şeyhle yaptıkları antlaşmaların metinlerini istediler. İtalya'nın Trablusgarp'a saldırmasından (19 Eylül 1911) sonra Edward Grey şeyhle yapılan antlaşmaların metinlerini gönderdi (24 Ekim 1911). Osmanlı hükümeti, Küveyt'te İngiliz çıkarlarına ve Osmanlı egemenliğine uygun bir antlaşmayı kabul edeceğini İngiltere'ye bildirdi (15 Nisan 1912). İngiltere, körfezdeki bütün haklarının tanınması halinde gümrüklerin % 4 arttırılmasına razı olacağı cevabını verdi (18 Temmuz 1912). Fakat Balkan Savaşı yüzünden herhangi bir girişimde bulunulmadı. Bâbîâli Baskını ile tekrar iktidara gelen İttihatçılar, eski sadrazamlardan Hakkı Paşa'yı fevkalâde murahhas sıfatıyla Londra'ya göndererek (Şubat 1913) müzakereleri başlattılar. Daha önce parafe edilen beş mukavele Hakkı Paşa ve Edward Grey tarafından imzalandı (29 Temmuz 1913). Basra körfeziyle civarına ait konularla ilgili mukavelelerden beşincisinin ilk on maddesi Küveyt ile ilgiliydi. Küveyt, Osmanlı Devleti'ne bağlı idarî muhtariyete sahip bir kaza merkezi oluyordu. Kaymakamını yine Osmanlı padişahı tayin edecekti. Osmanlı yönetimi Küveyt'in iç işlerine karışmayacak ve oraya asker göndermeyecekti. İngiltere de 11 Eylül 1901'de teâti edilen teminata uygun olarak bu mukavelede belirlenen statükoda Osmanlı hükümeti bir değişiklik

yapmadıkça Küveyt ile olan ilişkilerinde bir değişiklik yapmayacak ve Küveyt üzerinde himaye tesis etmeyecekti. Osmanlı Devleti, Bağdat demiryolunu Küveyt toprakları içinde de sürdürmek isterse İngiltere ile anlaşıp ilgili tesisleri birlikte yapacaklardı. I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bu antlaşmalar yürürlüğe konulamadı. İngiltere savaşta Basra'yı ele geçirince (22 Kasım 1914) Küveyt'in kendi himayesinde olduğunu ilân etti. Fakat bundan hoşlanmayan Şeyh Mübârek es-Sabâh ve Küveyt ileri gelenleri Küveyt'i ziyaret eden İngiliz Generali Harding'i karşılamadılar (31 Ocak 1915). Mübârek'in vefatından (30 Ocak 1916) sonra İngilizler, Nâşir'i şeyh yapmak istedikleri halde halk Sâlim'i şeyhliğin başına getirdi (Aralık 1916). Sâlim, İngilizler'le daha önce yapılan antlaşmaları tanımadığını açıklayarak Osmanlı Devleti ile ilişkilerini düzeltmeye özen gösterdi. İngiltere de Küveyt'e karşı ambargo uygulayıp ticareti yasakladı. Sâlim'in ölümünün (27 Şubat 1921) ardından şeyhliğe getirilen Câbir'in oğlu Ahmed İngiltere ile ilişkilerini düzeltti. Irak ile olan sınırını İngilizler'in yardımı ile belirledi. Suudi Arabistan ile antlaşma imzalararak (2 Aralık 1922) sınır meselelerini halletti. İngiliz ve Amerikan sermayesiyle kurulan Kuwait Oil Company adlı şirket 1936'dan itibaren petrol çıkarmaya başladı. Şeyh Ahmed'in vefatından (1950) sonra şeyh olan Abdullah petrol gelirlerini planlı bir şekilde ülke kalkınmasında kullandı. Küveyt, 19 Haziran 1961'de tam bağımsızlığa kavuştu ve şeyh "emir" unvanını aldı. Irak ise Arap Birliği'ne üye olan Küveyt'in bağımsızlığını tanımadı ve Şeyh Abdullah'ın Basra vilâyetine bağlı olarak Küveyt kazası kaymakalığına tayin edildiğini açıkladı. Küveyt, Irak saldırısına karşı İngiltere'den yardım istedi. Arap Birliği de Küveyt'in bağımsızlığını korumak için kuvvet gönderdi (Eylül 1961). Küveyt'in Birleşmiş Milletler'e üye olmasından (Mayıs 1963) sonra Irak da Küveyt'in bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tanıdı (Ekim 1963). Arap Birliği askerleri aynı yıl Küveyt'i terkettiği halde İngiliz askerleri 1971'e kadar Küveyt'te kaldı. Küveyt'te yirmi kişilik kurucu meclisin hazırladığı anayasaya göre seçilen meclis çalışmalarına başladı (Ocak 1963). Şeyh Abdullah'ın ölümünün (24 Kasım 1965) ardından Şeyh Sabâh emir, Câbir de başbakan oldu. Câbir daha sonra veliaht ilân edildi (Mayıs 1966).

Küveyt, Irak-İran savaşı (1980-1988) sırasında Irak tarafını tuttuğu gibi Irak petrollerinin Küveyt limanlarından dünyaya satılmasını sağladı. Irak yanlısı politika izlemesi İranlı grupların tepkisine yol açtığından 27.000 İranlı ve diğer yabancılar Küveyt'ten çıkarıldı (1985-1986). Irak, İran savaşı sırasında petrol gelirlerinin bir kısmının çalındığı iddiasıyla Küveyt'i işgal ederek (2 Ağustos 1990) Küveyt'in Irak'ın on dokuzuncu vilâyeti olduğunu açıkladı. Küveyt yöneticileriyle emir komşu ülkelere sığındı. Nihayet Birleşmiş Milletler'in kararı (nr. 678) gereğince Amerikan ve İngiliz askerî gücü tarafından Irak kuvvetleri Körfez Savaşı ile Küveyt'ten çıkarıldı (28 Şubat 1991). Sürgündeki Küveyt hükümeti ve emir Küveyt'e döndü. Küveyt savaşta büyük tahribata uğradı. Küveyt yönetimi yabancıların sayısını % 50'nin altında tutma ilkesini benimsedi. Ülkenin yeniden imarı için Amerika ile on yıllık bir savunma antlaşması imzalandı (19 Eylül 1991). Benzer bir antlaşma İngiltere ve Fransa ile de yapıldı (1992).

BİBLİYOGRAFYA :

Osman b. Bişr en-Necdî, *'Unvânü'l-mecd fî târîhi Necd* (nşr. Abdurrahman b. Abdüllatif Âlû's-Şeyh), Riyad 1402/1982, I, 124, 209, 240; *A Collection of Treaties, Engagements and Sanads Relating to India and Neighbouring Countries* (ed. C. U. Aitchison), Calcutta 1892, XI/XXXVI, tür.yer.; Ali Haydar Midhat, *Midhat Paşa*, İstanbul 1325, I, 102; *Delilü'l-Halîc* (Tarih), III, 1511, 1512, 1513, 1526, 1527, 1530, 1536, 1545, 1546, 1548; Abdülazîz er-Reşid, *Târîhu'l-Küveyt*, Bağdad 1344, s. 37-38, 139-173; Yûsuf b. İsa el-Kinâi, *Şafahât min târîhi'l-Küveyt*, Kahire 1946, s. 24-25; H. R. P. Dickson, *The Arab of the Desert*, London 1949, s. 272; H. J. Whigham, *The Persian Problem*, New York 1903, s. 101-105; L. Fraser, *India Under Curzon and after*, New Delhi 1968, s. 97-98; Abdülkerim Mahmûd Garâyibe, *Târîhu'l-'Arabi'l-hadîs*, Beyrut 1984, s. 228-230; Alan Rush, *Al-Sabah: History-Genealogy of Kuwait's Ruling Family: 1752-1987*, London 1987; Cevdet Küçük, *Kuveyt Üzerinde Osmanlı-İngiliz Nüfuz Mücadelesi: 1896-1913* (profesörlük tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1989); Muhammed Mütevellî - Mahmûd Ebû'l-Alâ, *Cogrâfiyyetü'l-Halîc*, Küveyt 1413/1993, s. 461-469; Fr. F. Anscombe, *The Ottoman Gulf: The Creation of Kuwait, Saudi Arabia and Qatar*, New York 1997, tür.yer.; L. Lockhart, "Outline of the History of Kuwait", *JRCAS*, XXXIV/3-4, London 1947, s. 262-274; N. H. Aruri, "Kuwait: A Political Study", *MW*, LX/4 (1970), s. 321-343; A. Grohman, "Kuveyt", *İA*, VI, 1130; R. M. Burrell, "Kuwayt", *EP* (İng.), V, 573-575; "Failaka", *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, New York 1997, II, 297-299.

CEVDET KÜÇÜK - MUSTAFA L. BİLGE

İslâm Tıp Merkezi - Küveyt

